

VALLS CENT ANYS ENRERA (*)

per Josep Batalla i Ribé.

Recordança de la vida plàcida d'unes generacions, viscuda en aquell Valls as-sossegat de primers de segle.

Valls, el meu poble, era ja en aquell temps, un dels més grandets de la província de Tarragona.

Era un poble de clima sa, amb bons aires i moltes fonts que el voltejaven, i crec que el revoltegen encara. Hi havia pols pels carrers i xipollers quan plovia, hi havia carreteres i camins plens de carrillades i clots però, ah!, tenia també bons conreus de regadiu i de secà.

Els pagesos en treien moltes verdures i molta fruita, encara que les collites grosses eren les del vi, les de les ayellanes, les de les ametlles i les de les garrofes. D'aquests fruits, n'hi havia grans collites; però n'hi havia d'altres també, amb més petites quantitats, destinades a l'abastament de casa seva, que després en venien el sobrant.

També de cànem, se'n feia gran collita, perquè era molt bo i es venia a Portugal principalment.

Val a dir doncs, que a cap estament social no es patia pas gana.

Els artesans també es guanyaven la vida, fent espadenyes, sabates, peroles de ferro i d'aram, claus d'enllatar, sedassos, gàbies per als ocells i trompetes i tiradors per caçar-los, bótes, bocois i mesures de graner.

També hi havia bons basters que feien els guarniments per als animals, ferrers per fer les ferradures, i bons torners.

I no diguem de les fàbriques d'ansat, moltes de tipus casolà, que es descobrien elles mateixes perquè tot el carrer en feia «aulor».

I fins carros feien, que Déu n'hi do el que es necessitava de tot això que he dit per tots aquells poblets de la rodalia i fins per als de més lluny, perquè Valls tenia

(*) N.R.- Aquest treball és la primera part d'un llibre que, mecanografiat, va difondre el seu autor l'any 1975. Hem cregut oportú de publicar-la a *Quaderns de Vilaniu*, per tal com és, una de les nostres premisses, donar a conèixer tot allò que d'una o altra manera ens afecta i que, a més, es desconeix. L'hem deixat, pràcticament, com és en la seva versió original.

fama de ser poble de bons artesans.

Els botiguers de queviures, pisa, de roba a peces o de roba feta, com pantalons, camises, garibaldines, faixes, barretines, espadenyas i calçat, també feien el seu agost els dies de mercat; al darrera del seu taulell venien tot el que es gastava aquell temps al poble mateix o en els de l'entorn.

Els dies de mercat molts d'aquells pagesos, amb el carro o el ruc, feien acte de presència a Valls, portant el que ells collien o criaven d'aviram. En marxar, s'emportaven el que necessitaven, tant de roba com de boca: arròs, fideus, sucre, bacallà sec, arengades, espelmes i d'altres coses que ells no tenien als seus pobles i llogarets.

Per explicar-ho amb paraules d'ara, direm que feien exportació i importació, paraules gairebé desconegudes en aquell temps. Tot aquest petit tràfec es feia dintre de la comarca i tenia la seva importància, o si més no el seu tipisme: baixaven per exemple, amb càntir de Verdú, amb escombres de part de La Riba, plats de foc de La Selva del Camp, faixes de Vinaixa; de Vallmoll amb aquells cards tan blancs i tan bons per fer amb romesco, i amb mel i safrà, i fins amb forques de la part de Girona.

Però tot, com he dit, en petita escala, i de forma molt primitiva; tant que fins baixaven dones amb els rucs, plenes de sàrries de cistells amb cireres de la part de Figuerola; per aquells verals se'n collien moltes de cireres, i les barataven, pes per pes, per trossos de teixits més o menys nous, diguem-ne retalls, que servien per a apedaçar la roba, els llençols o les màrfegues; i és que de quartos no en corrien gaires, per comprar roba nova que s'hagués de trossejar de la peça.

Entre els canvis hi posavem també alguna llepolia: cócs, auretteles, auferissons, «regalísia» o anissos i caramels, i fins merengues; als pobles, a més de la canalla, també alguna velleta era llépola, i esperava amb delit que tornés el ruc.

El temps no tenia valor, no corria; val a dir que hi havia temps per a tot i per tothom; tots els dies eren parells, asossegats, i aquella gent, tota plegada, s'ho passava molt bé, amb molta tranquil·litat i bona fe.

Per a qui tal vegada la vida no tenia tan encant i repòs, era per a les dones i homes que havien d'afeinar-se el jornal treballant a les fàbriques de teixits; n'hi havia més d'una al poble, amb telers de fusta; també hi havia les adoberies i els «vapors». Els treballadors havien de formar a les sis del matí, de negra nit, i a l'hivern a aquella hora feia molt fred.

Per la força del costum, potser no els era tan pesat, a aquella gent, com ara ho veiem nosaltres. Avui dia, per l'avenç social, el treballador no ha de matinejar tant ni els amos els donen el crit, com llavors quan feien tard; perquè ells, els amos, eren els que donaven l'exemple, obrint les fàbriques de bon matí i tancant-les al vespre; eren puntuals cada dia de l'any, i la jornada no era pas de vuit hores com ara, sinó de més, perquè la implantació de les vuit hores diàries va tardar quaranta anys, fins que fou del tot generalitzada.

S'havia de treballar perquè un bitllet de vint duros es veia només quantocelis o mai; no com ara, que dels de mil pessetes en té tothom, o quasi tothom. De manera que el que podia arreplegar un duro d'aquells de plata, com una lluna plena,...ipobre duro!, ja havia begut oli, perquè ja no rebia mai més ni sol ni serena.

Que en tenia allavors de força un duro de l'Amadeu o de la República del 70!. I no parlem de les unces d'or, que encara hi havia qui les guardava dintre del mitjó o sota una rajola; i també qui les feia córrer, com ho feien els tractants d'animals. Pel dot d'una pubilla es deia «li han donat tantes unces», si es tractava d'una casa rica, i si eren moltes unces, la gent es quedava badant la boca. Oh!.

Sí, Valls, en aquells temps, era un poble endarrerit; potser és millor dir primitiu. Però és que en aquell temps encara no s'havia descobert l'electricitat que ho trasbalsà tot millorant-ho. I això tractant-se de Catalunya mateix, que sempre ha estat capdavantera en tot.

Perquè si ens endinsem cap a l'Aragó, Castella o més endins, encara en devien ser més de primitius aquells pobles: no tenien ni aigua, ni gas a les cases, ni fanals i menys «aceres» als carrers.

Nosaltres, en canvi, al meu poble, ja gaudíem d'alguna cosa que ells encara no tenien i d'algunes que ells encara no coneixien.

Al nostre poble ja havia desaparegut el costum d'anar a buscar l'aigua amb els càntirs a la font, i anar a l'estable per fer les necessitats.

No se'n rebien gaires notícies d'aquells pobles, perquè encara que les comunicacions no eren pas inexistentes, sí que eren molts dificultoses. Era de l'ordinari de qui hom s'havia de servir si el «recado» era necessari. El principal mitjà de viatjar, allavors, era la diligència, si havies d'anar a algun lloc molt allunyat; o la tartana si era més a prop; o mig a peu i mig caminant si no hi havia gaires hores de camí. No era pas com ara que hi ha qui agafa l'automòbil per anar a cal barber encara que el tingui al mateix carrer o a l'altra cantonada, com aquell que diu.

La vida, allavors, la gent la feia dintre del poble: allí es naixia, allí es creixia i allí es moria. I com que el que no es coneix no s'enyora, hi vivien feliços, amb una tranquil·litat espiritual que no poden comprendre els que viuen ara, perquè no la coneixen, i els sembla que el neguit en què es mouen avui dia i a totes hores, és natural. Però els que som grans ho reviem d'una altra manera, perquè recordem allò i preferiríem tornar a aquella vida reposada, sense sobresalts, i aquella seguretat en tots els sentis.

Si alguna vegada algun malfactor feia una atzagaiada, era comentari per dies i més dies al poble, perquè no era cosa corrent.

Explicaré la vida d'una família de menestrals que coneixia molt, que poc més o menys reflecteix la vida de les altres famílies menestrals del poble.

L'avi d'aquella família, de jove havia fet de sastre, com explicaré més endavant però quan ja li pesava l'estisora a la mà va canviar d'ofici: tenia un estanc, i així la feina li era més reposada.

Això l'obligava a haver d'anar a Tarragona cada un parell de mesos a fer «saca», que volia dir, ja en aquells temps, anar a comprar a la «Compañía Arrendataria de Tabacos», els caliquenyos, paquetilles, i altres tabacs, segells i «mistos» que necessitava per vendre a la menuda al seu estanc del poble.

Feia el viatge a Tarragona amb una tartana, tan llarga, que al poble li deien el «túnel».

Aquell avi tenia un nét, i tots dos s'estimaven molt. Més d'una vegada se l'enduia, perquè al xiquet li agradava fer col·lecció de segells, i a Tarragona en venien.

Després d'enllestir l'avi la seva feina, portava al nét a una botiga de la Rambla; allí, entre altres coses, venien sobres amb segells de diferents nacions; el menut, remenava en una capça de sabates que li treia la botiguera, tots els sobres que veia, fins que es quedava el que més li cridava l'atenció. Però ho feia sense cap possibilitat d'orientació, perquè aleshores no existien, com avui dia, els catàlegs amb els preus, ni res que s'hi assemblés, ni classificadors, i fins ni pinces. Havies de treure els segells del sobre amb els dits, embrutant-los i perjudicant-los. El xiquet els enganxava com podia i fins amb poca traça en una llibreta, classificats per països, i res més.

Els enganxava amb «paper de sello», com en diuen de les tires que volten els

fulls dels segells, perquè és engomat, cosa que perjudicava encara més aquell paperet tan petit i moltes vegades tan fi.

Era una distracció que ajudava els xiquets a aprendre geografia i fins història. Entre ells feian els seus canvis dels segells que tenien repetits.

Però d'allò a les col·leccions de segells que es fan avui dia i que valen tants diners, ja en parlarem més endavant, si la cosa ve a tomb, perquè la filatèlia és una afeció i fins un negoci apassionat, que no es pot tractar amb una pinzellada.

Tornem a la tartana, al «túnel». Sortia de Valls a les vuit del matí, moltes vegades amb la gent atapeïda allí dins com les arengades a la bóta! i és que la tartana només feia un viatge al dia: anava a Tarragona i tornava al poble al vespre, quan ja era ben fosc a l'hivern. I encara més, només feia viatge dia sí i dia no.

A mig camí de Tarragona, en un hostel que hi havia arran de la carretera, molt a prop del poble de Garidells, ja esperaven la tartana cap a dos quarts de deu del matí, quan sentien el dring dring dels picarols preparaven damunt d'una taula, a l'entrada de la casa, una plata amb arengades (guàrdies civils, en deien), fregides amb molt d'oli i alls sense pelar fregits també; en una altra plata hi havia bacallà a la llauna i llesques de pa de pagès fet d'ells. Allí podies esmorzar si volies. No servien res més, tret de dos porrons de vi, l'un de vi negre espès i l'altre amb vi blanc, més llaminer, preferit per les dones. Podies traguejar tant com volies, i tot plegat, si no ho recordo malament, per noranta cèntims. També hi havia un cantiret d'aigua fresca, si era a l'estiu o pels que eren aiguaders.

Al cap d'una mitja hora, que moltes vegades no arribava a tant, tothom tornava altra cop a la tartana, a premsar-se i encavallar-se.

Allí dins la gent cuidava de tapar-se amb el «guarda-polvo», perquè la carretera que faltava fins a Tarragona era molt polsosa. A la carretera, hi havia també molts clots, que et feien despertar si t'havies mig endormiscat després de l'esmorzar, o perquè t'havies llevat de matí.

Després de donar beure a les bèsties, a bon trot, s'arribava a Tarragona, per allà a dos quarts de dotze, poc més poc menys; això depenia del tartaner, dels cavalls o egües que portaven i principalment de les parades que es feien pel camí. Perquè «el túnel» s'aturava a tots els llocs on hi havia una persona d'aquells pobles, que tots es coneixien, que volgués pujar.

Més d'una vegada, alguna dona, a més d'un reguitzell de «refajos» portava un farcell o un cistell que feia tant d'embalum que no sabia on posar-lo, amb perjudici dels que tenia asseguts al seu costat. Sempre hi cabia una persona més a la tartana, però hi havia bona voluntat i tot s'arreglava.

Un cop l'avi havia enllestit la seva feina a la Companyia, com he dit, i que no era gaire però precisava la seva firma, i havia comprat el sobre de segells o dos o tres si el nét s'havia enamorat de dos o tres dels baratets, amb el menut més content que un gínjol, amb bona cama anaven tots dos cap baix al Serrallo a dinar.

A l'avi, li agradava molt el peix, i si era fresc més encara. En una taverna, que si no recordo malament en deien a Cal Quim, es menjava un bon plat de sopa de peix i després lluç fregit amb una esqueixada d'enciam o xicoira i una poma o un raïm segons el temps.

No s'entretien pas gaire més perquè sempre els agradava fer un tomb per allí per veure la mar i les barques dels pescadors. Després tornaven cap amunt a la Rambla on havien deixat la tartana i que sortia cap al poble a les quatre. De baix al Serrallo a llà dalt, amb aquells carrers que fan tanta pujada, s'hi estava força estona,

perquè si anaves massa depressa acabes cansat i esbufegant.

Alguna vegada, si tenia temps i no hi havia gaire gent per omplir la tartana, l'avi prenia lli a prop un cafetonet amb quatre gotes de rom, perquè també li agradava molt. El cafè valia llavors quinze cèntims.

El xiquet no prenia cafè perquè li deien que encara era massa petit. Ell, mirant els segells, els que tenia i els que no tenia, ja estava content, i anava pensant en qui faria canvis.

Aquell avi encenia un caliquenyo que li dorava tot el camí, però se li apagava ben bé una dotzena de vegades. Ell, amb el mostaxo socarrimat, xupa que xupa; això no estranyava a ningú.

Alguns viatgers, amb el pap ple i el trontoll de la tartana, s'endormiscaven. D'altres, si eren coneguts de l'avi, es feien un panxó de riure, perquè ell era molt ocurrent: tenia la paraula fàcil i li agradava explicar coses, que el xiquet allavors no entenien gaire perquè era jove; tenia vuit o deu anys, i el seu avi sempre explicava coses de doble sentit, si a la tartana no hi havia cap monja ni cap capellà.

L'avi era respetuós, però el menut notava que si no havia ningú de missa, les dones i més les xiques fadrines, mig amagant la cara es trencaven de riure amb els seus «cuentos», que ara en diríem xistos.

Amb el balandreig de la tartana acabava tothom per endormiscar-se fins al vespre que entraven a Valls, trossejats de tan llarg camí, perquè vint quilòmetres ja era un llarg camí.

Naturalment, però, que no era tant com anar a Barcelona... Valga'm Déu!, perquè allò ja passava de la ratlla. Molta gent no es posava en camí sense haver confesat i combregat pel que pogués succeir.

Se sentia dir moltes coses de les diligències, tant, que hi havia qui fins feia testament després d'haver-se reconciliat amb Déu, si havia de fer un llarg viatge.

Per cert, que en aquell temps, si alguna canalla havia d'anar a Barcelona i ho feia per primera vegada, li deia la gent: «Et faran besar el cul al negre». Segurament ho deien per indicar que era molt lluny Barcelona, com a terra de negres.

Aquell avi tan trampat era fill d'una casa mitjana. A casa seva no eren pas rics, però tampoc no eren pobres. Els seus pares li havien deixat un parell de casetes al poble de les que cobraven rèdits per anys, una horta allí a la vora i una masia camí de Tarragona amb forces ametllers i garrofers, dels quals en venia els fruits i l'ajudaven a viure.

L'avi, ni de jove ni mai, no va sentir cap afició per la terra, però tampoc no hauria pogut fer de pagès perquè no era de forta complexió. Més aviat era baixet i primet, de manera que per a ell no resava allò de llaurar, sembrar, segar i collir, i tornem-hi que això no ha estat res.

Aquesta feina se la feia fer pel pagès, com ell li deia, i aquest sí que era fort, treballador i fidel a l'amo, de manera que va fer molts anys a la casa.

Aquell pagès tenia un ruc, del qual, se'n servia per llaurar entremig dels ametllers, per portar fatu a casa del seu amo i a casa seva, i per anar a cavall quan queia massa calda. Era una mica tanoca, no gaire, es pot dir que li faltava un bull com a les guixes.

El seu amo, l'avi de qui parlem, sempre li gastava alguna brometa, i el pagès li pagava l'acudit amb una rialla d'orella a orella; no s'enfadava mai i tots dos s'apre-ciaven.

Vet aquí que una vegada l'amo va voler fer-li creure que els rucs es posaven a bramar si se'ls posava un «petardo» lligat a la cua i s'encenia.

Li deia, per convèncer-lo:

«Els rucs, en sentir els espetecs del petard, i en adonar-se que no són garrotades, es posen contents i bramen, perquè bramar pels rucs és riure».

El pagès s'ho va mig creure, o creure del tot; tant és així, que va provar-ho un dia que el seu amo era a la masia amb els seus amics fent una calçotada.

L'avi li va donar el «petardo», que ja en tenia sempre allí a la masia, per quan es presentés l'ocasió. El pagès va lligar-lo a la cua del ruc, i tots els amics estaven alegrois esperant com acabaria allò. I va acabar que el pagès agafà por d'encendre el «petardo»; l'avi, sentint-se valent, va i li pega foc amb la punta del caliquenyó. El ruc li va engegar una guitza que ja en va tenir prou per coixejar un xic tota la vida.

De garrotades, aquella pobra bèstia en va rebre una tongada, quan després de molta estona el pagès va poder «agarrar-lo», perquè en sentir el primer pet, la bèstia engegà guitza i arrencà a córrer com un mal esperit.

Passà uns anys de fadrí sastre, primer a Reus, després a Tarragona i més tard a Barcelona.

Quan era a Tarragona, cada dissabte anava a Valls, prenia mides a amics seus, el diumenge següent els feia la primera prova, l'altre diumenge la segona i l'altre els «entregava» el «trajo», el «sobretudo», el pantaló o el gec; més o menys ben fet per allò que diuen els castellans: «Poco dinero, poco sermón».

Quan va acabar el fadrinatge a Barcelona amb tots els ets i uts, allavors va posar-se a treballar pel seu compte, establint-se en un pis al poble. Es guanyava la vida bé perquè tenia molta relació, molta clientela, i se li deia que era sastre de Barcelona, que volia dir molt.

Va casar-se amb una fadrina sastressa, que era filla de pagesos arregladots, de bona salut, ben veure i fortota com tota la família on hi havia bons castellans.

Ella va aportar al matrimoni uns diners i aleshores plantaren tots dos una botigueta, «La Exposición» en un carrer de molt de pas, prop de la plaça on es feia el mercat cada dia.

Aquella botiga va agafar bona anomenada, al mateix poble i pels pobles d'entorn. Van fer diners llargs, perquè ni l'un ni l'altre no hi planyien hores, que tots dos eren molt treballadors.

Tingueren fills, i amb els anys aixecaren de planta una casa de quatre pisos de les «mallós» del poble amb sis balcons a cada pis, cosa que vol dir que era molt espaiosa.

Als baixos, hi traslladaren «La Exposición»; era una bonica botiga a l'«istil» d'aquell temps. Als baixos, hi havia també l'obrador per al personal.

En un dels aparadors, hi tenien, entre altres coses, un maniquí d'un negret. Per fer propaganda de la sastreria el vestien amb la roba apropiada segons la temporada. Com que el negret sempre donava voltes, si es recordaven de donar-li corda a l'«armatoste» que el feia rodar, allò feia badar la gent, majorment els forasters els dies de mercat.

La botiga estava emplaçada en un carrer de molt de pas, i a més feia cantonada, de manera que tothom que passava per allí havia de veure-la i embadocar-s'hi una estona.

Però la gent del veïnat i d'altres carrers del poble, també anaven a veure «el negrito», perquè els amos d'aquella botiga sabien treure partit d'aquella propaganda,

aquell temps que podem dir que no se'n feia d'altra mena.

Per exemple: Quan venia el Carnaval el disfressaven de moltes maneres: de dimoni com si anés a tirar «carretilles», de pallaso, de bandoler de Serrallonga. Per les processons de Setmana Santa li posaven vesta i cogulla i un ciri a la mà com per anar a la processó. Per la Pasqua portava marinereta mudat com per anar a casa els padrins a buscar la mona, o amb una grua penjada a l'esquena com si anés a la masia a aixecar-la.

A l'estiu, el vestien de pagès, com qui va a plegar avellanes o a veremar, amb la llauna de veremador i el falçó a la mà, o el vestien de fadrí per anar a ballar a la Festa Major d'algun poblet.

Per Tots Sants li posaven capa i barret de copa perquè en aquells temps es deia: «Per Tots Sants capes i mocadors grans». Per Reis anava tot ple de joguines (sempre eren les mateixes) i un cistell al braç de fruites seques: avellanes, ametlles, nous i figues seques.

Ja es pot comprendre la bona fe que corria en aquells temps. Malgrat ser tot, diguem-ne tan migrat, aquella família va fer dinerets llargs, com he vingut dient.

Vivien bé, com uns senyors, pogueren donar carrera als dos fills que tenien. El gran va voler ser músic i dirigia una orquestra a Barcelona; tocava molt bé l'acordió a més d'altres instruments; l'altre fill va voler ser apotecari, però no va arribar-hi, perquè va morir molt jove.

El que no va comprendre mai aquell xiquet col·leccionista de segells, el nét, era perquè aquell ninot de l'aparador de la botiga havia de ser un negre i no un blanc com ell. Segurament era la influència de Cuba; en aquell temps la gent s'havia fet rica vivint allí. Els que tornaven a Espanya portaven criats negres i els feien fer de tot perquè eren dòcils i es consideraven esclaus de l'amo; això si no ho eren amb totes les de la llei, perquè en aquell temps es compraven i venien negres com si fossin bèsties.

De manera que aquell avi, ajudat per la seva dona, portava la botiga de sastre-ria. L'establiment, com he dit, tenia prestigi perquè l'avi tenia bona estisora. Encara que en aquell temps la gent no era tan primmirada com va ser-ho anys després, en què a un que pretengués ser elegant, li deien «lechuguino».

Aquell avi, a més, era molt simpàtic; tenia moltes amistats, com he dit i també tenia el do de la paraula fàcil. Això feia que quasi com un vitalici, era sempre el President del Gremi de sastres del poble.

En aquell temps, no hi havia lluites socials que li donessin feina. Més aviat era un càrrec representatiu: ell gaudia de valent tot lluitant-se el dia de Santa Llúcia, patrona dels cecs i del ram de l'agulla, que era dia festiu pels treballadors sastres i cusidores.

Feia dir un solemne Ofici a la Parròquia de Sant Joan Baptista, on en una capelleta com un nínxol, al peu de l'altar de la candelera hi ha, o hi havia, en aquells temps, la imatge de Santa Llúcia.

Sempre prenia el seu nét a l'Ofici i el feia seure al seu costat en un banc que ja tenia reservat davant mateix de la Candelera.

Ell, l'avi, es mudava amb el millor vestit fosc que tenia, botines negres amb botons, la capa i el barret de copa. El xiquet també anava mudat, amb marinera i go-

rreta de mariner, i la cara i les ungles netes.

Allí seien també tres o quatre sastres més que eren de la junta del Gremi, tots també ben mudats.

S'omplia mitja «iglésia» amb els devots i devotes de Santa Llúcia i amb tot el fradrinatge d'homes i sastresses del poble i les aprenentes i els aprenents, que no hi faltaven pas.

Amb l'altar major ben enllumenat, arribaven els capellans per començar l'Ofici. Llavors se'n destacaven tres que baixaven parsimoniosament i passaven pel davant d'on hi havia la Junta. El President, aquell avi petitó però eixerit com un pèsol, i els altres homes, deixaven les capes i els barrets damunt el banc. Amb el ciri a la mà s'«agregaven» als capellans i treien Santa Llúcia del seu nínxol i la portaven al costat de l'altar major, en un lloc ja preparat d'antuvi.

Llavors, aquells homes de la Junta s'asseien en un lloc també preparat, al presbiteri.

Es deia l'Ofici amb orquestra i cants, a tres o quatre veus. Durava una hora llarga, amb defici per part d'aquell xiquet que ja no podia estar quiet al banc.

En acabar, la imatge de Santa Llúcia romania allí tot el sant dia perquè els devots poguessin adorar-la i deixar-hi un ciri si tenien voluntat, en una tauleta al costat de l'altar major. Moltes d'aquelles fadrines sastresses i mares de les aprenentes, ho feien tot resant a Santa Llúcia perquè els conservés la vista bona.

Pot dir-se, sense por, que en aquell temps hi havia creences i fondes; i si algú era tebi, tampoc no s'hauria atrevit a fer mofa de cap cerimònia religiosa, fos de l'ordre que fos. El temps s'ho portava.

La botiga «La Exposición» va durar molts anys. Tenia clientela que pagava quan collien els fruits; vull dir que se'ls dava facilitats perquè tots es coneixien.

Tingueren temporades més bones que d'altres; però una de les temporades «mallós» fou quan la capa va agafar tan increment com la «trinxera» i la garibaldina fa uns anys en van prendre entre nosaltres.

Tothom qui podia portava capa, més bona o més senzilla; i com que els castellans que «la capa todo lo tapa», hi havia qui preferia aprofitar un «trajo» tronadet. Però capa nova que era el que es veia, no costava més que uns vuit o deu duros, les més senzilles, i no passaven de vint duros les «mallós», que ja eren diners en aquells temps.

Els botiguers d'aquesta historieta, (perquè història és), es van guanyar bé la vida. Val a dir que venia més capes «La Exposición» tota sola que tots els altres sastres plegats del poble.

Ah!, és que aquell avi es proveïa d'una casa de primer ordre de Barcelona, que feian les capes amb tots els ets i uts, majorment pel que fa a les gires de seda o vellut amb dibuixos o llises; però, quines vistes!, i amb les cintes que ribetejaven la valona.

Quan les tenien exposades als aparadors, sempre hi havia algun badoc que mirava treia la llengua i feia comptes.

Aquells menestrals, sastres, treballant com les formigues, com ja he dit, van anar millorant la seva posició econòmica; vivien amb més comoditat i es prenien també els seus esbarjos.

Es van vendre la masia de la carretera de Tarragona, i van comprar un bosc a la

carretera de Montblanc; allí ja n'hi havia d'altres, perquè allavores la gent del poble tenia més tirada cap al terme dels boscos: deien que aquell indret era més saludable, i la salut s'havia de cuidar molt perquè en aquells temps no hi havia antibiòtics com ara. Deien que havien de reforçar-se.

Feia bo de veure com xalaven tota la família, fills, filles, néts i algun parent que també hi anava, tots allí reunits amb no gaires comoditats perquè allavores no es coeixien.

Però el quid de la cosa era la bona fe en tots ells i el desig de fer-se agradables els uns als altres, i reforçar-se fent el dropo.

Allí amb ells encara hi tenien el seu pare, el besavi d'aquell xiquet (la besàvia havia mort), i aquell vellet que havia estat casteller i dels bons, s'hi trobava d'allò més bé; allò li allargava la vellesa perquè era el que més temps s'hi estava, hivern i tot.

Si feia un bon dia dels clars i sense ventolera, agafava el ruc i anava a donar-hi un «vistasso» que deia ell, passant per les tresqueres que sabia.

Era el primer que anava a jóc al vespre, però també era el que més matinejava. Sortia a la fresca del matí a resseguir les figueres que n'hi havia de «coll de Dama» i feia «la mañana» com quan era jove.

Consistia en quatre figues i un tragueta d'aiguardent que portava en una botelleta a la faixa; allò era un cordial per a ell.

Així passava una hora. Però com que quan tornava a la masia els altres encara dormien, feia soroll amb les seves picardies perquè es despertessin. Si alguna canallota romancejava massa per la màrfega, ell el picava amb el gaiato a terra o a la porta de l'habitació perquè el sentissin; això, quan no se li escapava un crit de «apa, dropo!, que el sol ja fa hores que treballa», i se n'anava a omplir l'aljub, que deia que era feina seva.

Doncs això, que és una estampa familiar d'aquell temps, tal vegada, cas de repetir-se avui dia, no l'aguantaria ningú perquè algun nét es rebel·laria contra l'avi perquè havia trucat a la porta i li havia trencat el son; i els pares possiblement donarien la raó al fill, mal criant-lo.

Per cert que aquell besavi que havia estat de bona mida i fort com una alzina, però que ara ja caminava un bon tros encorbat, vell i tot com era, tenia una gana que l'arbolava. Més d'una vegada algun alet de la colla li endarreriria el rellotge que tenien penjat a l'entrada de la casa perquè no s'impacientés i no demanés dinar tan aviat; matinejant tant, no podia arribar a migdia, però ell era murriot i amb el sol coneixia l'hora que era, quart més quart menys; es defensava i deia que el rellotge era una carraca. Però sempre hi havia una ànima caritativa que, d'amagat, li allargava un parell de galetes i li deia:

Mengeu-vos-les avi, que matareu el cuc que el dinar ja es cou.

I el bon vellet, repetani com era, somreia i quedava content, tot menjant-se-la, vigilant que no el veiessin.

En tot això no hi havia pas l'esperit de fer-lo enfadar; ben al contrari, de ternir-lo content, perquè era el més vell, el patriarca de la família, el qual calia respectar més que a cap altre, encara que fes catufades.

En una ocasió, en unes eleccions molt discutides, no es podia pas prescindir d'un vot, tant per un partit com per l'altre. La cosa anava prima, però molt prima; van anar a buscar el seu vot, i com que el bosc era allunyat del poble i el pobre

s'hauria cansat de tant caminar, ho feren amb una tartana, i ell deia: Sí, sí, vull votar el Prim que és dels nostres. I després s'esvania davant de tots: Que creieu que no serveixi per a res? Vots són trumfos!

Què voleu veure malló, que la unió familiar d'aquell temps?

Naturalment que no totes les famílies del poble s'ho passaven tan bé com aquesta que he explicat.

Els treballadors, si eren com cal, havien de pensar en la «poma de la set», i pesseta a pesseta fer un raconet per quan fossin vells i no poguessin anar al rengle. Si no ho feien així, ja sabien el que els esperava: les «Hermanitas de los pobres», si no nien família o algú que se'n fes càrrec.

Però eren comptats els vells que s'havien de recollir a les «Hermanitas».

Llavors, els avis eren, com he dit, tota una institució, estimats pels fills i respectats pels néts. Un fill havia de tenir molt mal cor per portar la seva mare o el seu pare a les «Hermanitas».

La família, fos rica, mitjana o pobra, no es desfeia mai. Només la mort deixava un buit en aquella casa; i els vellets, si podien, s'esforçaven encara a donar de si tot el que podien, fos el que fos.

Si el fill tenia una botiga que havia estat del seu pare, aquest encara hi feinejava per bé que fes poca cosa, però hi dava fe de vida. Perquè com que allò havia estat seu, si ara era del seu fill, com que el fill era seu, s'ho mirava com a propi, tot recordant la seva joventut. En una paraula, hi feia «ombra» com allavors es deia. I els fills ho respectaven i fins li demanaven consell, que si el seguien o no era altra cosa, el cas era fer content i respectar el pare, i el pare!!

I pobre del nét que amb la seva inconsciència de criatura hagués fet enfadar l'avi i no li hagués fet l'amistat en arribar a casa seva.

No parlem de les àvies, perquè aquestes ho ratolinejaven tot a la casa, endreçant petites coses, el que havia esbarriat la canalla, cuidant de posar l'olla al foc i ajudar a la cuina.

Si eren mare i filla s'estimaven cada dia més; i si eren mare i nora i vivien plegades, la mare era la mare, fos la pròpia o la del seu home, no faltava més!

Si els vellets feien alguna rucada, pròpia dels seus anys «cuidado!», que no ho sabés la canalla.

Els avis ho eren tot, en aquell temps, la soca d'aquell arbre que creixia; la família.

Solament quan Déu disposava endur-se algun vellet, entrava la reflexió i el conhort a la família, perquè la vida és i serà sempre així: els uns han de fer lloc als altres.

Ja era cosa sabuda que el fill gran d'una casa, l'hereu, tenia l'obligació de mantenir els pares, a casa, amb tot el respecte i deferència; sempre a cap de taula, com cap de la família.

La vida era un xic dura per als treballadors, que eren la majoria del poble. Un paleta, bon paleta, guanyava tres pessetes cada dia, sense cap assistència social, ni vacances pagades, ni pagues extres, ni jubilació. Tot això d'avui dia no es coneixia.

Si et posaves malalt t'havies d'apanyar; i si et feies vell i ja no podia treballar, l'Estat se'n rentava les mans i a l'amo no se li exigia absolutament res.

Però aquesta inassistència social era suplida per l'estimulació. Perquè la unió familiar ho aglutinava tot pel respecte dels uns als altres, cosa que desgraciadament avui dia es va perdent, i a grans gambades.

A les «Hermanitas de los Pobres» no hi anaven a parar més que els pobres de

solemnitat, que prou pena en tenien i prou feina donaven amb les seves rebequeries.

En aquella època cadascú vestia segons el seu braç. Per les diades com les de Santa Llúcia, a què m'he referit, i d'altres, molta gent anava a l'església a missa o a l'ofici; principalment les senyores de menestrals que per la seva posició econòmica no havien de formar a la feina, més que a la de casa.

Treien el millor que tenien, ben guardat al trémol o a la calaixera, i es vestien apropiadament; res d'extravagàncies com es vesteix ara. Tothom vestia decentment, com es deia en aquell temps. La gent gran, ja no cal dir-ho, el seny s'imposava per tot, i pel que fa al jovent, majorment les noies, imitaven el seny dels grans.

Perquè la gent es fixava en tot; fins en si alguna portava la mitja al garró.

Si l'àvia, per exemple, anava a visitar els Monuments la tarda del Dijous Sant, i es posava la faldilla de cercols, la filla es posava el «polison» i la néta un vestit negre de faldilla llarga fins als peus. Naturalment, entre elles, hi havia la diferència de seixanta anys, que ho justificava.

Si es tractava de la vida dintre de la casa, ningú no s'asseia a taula si no hi eren tots. Les noies, si sortien al carrer, a fer compres, visites o per passejar, anaven sempre acompanyades. (Això potser s'exagerava un xic massa, però s'estilava així). Les acompanyava la mare, la tia o una germana més gran o més petita. Quan anaven a una reunió on hi havia joves, quasi sempre acompanyava la noia un germà si en tenia, o una persona gran. Si l'acompanyant era una persona estranya a la família, la gent, tot fent brometa, li deien la «carabina». Valga'm Déu, com avui dia, que s'han pres tanta llibertat!

Allavors, quan una noia anava sola pel carrer, les males llengües, que sempre n'hi ha hagut, i arreu n'hi haurà, deien: Sempre un bandarot. I era mal vista.

Si es tractava de diversions, el puny de ferro de la mare o de l'àvia es deixava sentir.

Encara no s'havia inventat el cinema.

Només es coneixia el teatre diguem-ne clàssic, de bona fe, que per dir-ho d'una forma humana sempre acaba premiant al bo i castigant el dolent. No com ara, que moltes comèdies o pel·lícules acaben en «suspense», que de fet no sé què vol dir, però acaben d'una forma que no et serveix de res: a no ser recrear-te un xic amb l'espectacle, però d'una forma intrascendental, perquè d'exemplaritat ni mica.

Els treballadors, també en tenien, de diversions, a la seva manera.

Qui no ha sentit parlar dels balls de «La Violeta» o del «Borrim» o d'«Els Amics»? O de l'«Enramada» pel Carnaval, o de l'«Enterro del Carnestoltes»? O d'anar al «barracón» a l'estiu o a Mas Miquel, o al cafè «El Sepulcre» a l'hivern, on moltes tardes hi havia fins quaranta taules jugant a la «pule»?.

Però també hi havia al poble coses molt serioses i primmirades, com eren els casaments i els enterraments.

Pels casaments, perquè no hi faltés ningú de la família, propera o llunyana, es filava molt fi; però com que sempre es donava el cas que entre ells n'hi havia de rics, d'arreglats i de pobres, perquè no es podia dissimular ja que es coneixien tots els del poble i els de fora del poble i se sabien mútuament la vida i miracles de cadascú, es tenia en compte amotillar-se a les circumstàncies.

Ni el ric o rica aprofitava l'ocasió de fer boato del seu benestar, ni el pobre tractava d'enlairar-se perquè se li hauria vist la tranyella. Es procurava per part de tothom, que no hi hagués cap estridència en cap sentit, si més no, pel què diran.

Així es passava el temps. I ara parlarem de coses tristes, perquè no tot eren ni son flors i violes, rialles, poca feina i frivolitat, ni en aquell temps ni ara.

Si una malaltia posava en perill la vida d'un parent o amic, el fet de viure tots tan junts, feia que el curs de la mateixa es seguís de aprop. Es preguntava directament al metge que portava el malalt, moltes vegades per la condició d'aconductat.

S'opinava entre tots els més amics si convenia una consulta amb altres metges o algun curander.

No es descuidava pas de pensar en el notari i aquí tothom hi ficava cullerada perquè es deia que «no hi havia cap casament pobre, ni cap mort rica». I a les acaballes d'aquella vida, si arribava, hauria estat molt mal vista la família que no hagués procurat que el malalt marxés d'aquest món amb el passaport ben arreglat.

Precisament el combregar d'un malalt era una cosa solemníssima. Tota la parentela, amics i veïns, acompanyaven el Viàtic amb l'atxa a la mà. El capellà, sota l'ombrel·la, portava Nostre Amo dins el Copó, i l'escolanet feia dringar la campaneta. Tot aquest ambient imposava una gran devoció, i encara més la nit, perquè aquesta cerimònia, si la mort no era imminent, sempre es feia al vespre, com en temps de l'antiga Roma.

La gent de les botigues sortia al carrer al pas del Viàtic. Els pagesos també sortien al brançal de la porta o treien el cap per la finestra, i tots s'agenollaven i es persignaven, i amb una jaculatòria o un Parenostre, acabaven dient: Que Déu el perdoni.

I si finia el malalt, a la parròquia tocaven a morts. Aquelles campanes entristien molt, i tot era fer comentaris sobre l'enterrament, comentant més d'un xafarot qui hi aniria i qui deixaria d'anar-hi, perquè hauria estat molt mal vist que un parent hagués deixat de fer-ho.

En aquell moment solemne de la mort es perdonaven totes les rancúnies entre ells i cadascú pensava: qui sap si demà em tocarà a mi.

Però s'hauria armat gresca, la de «Dios es Cristo», si algú hagués tractat d'usurpar el lloc d'un altre en el seguici. Ben ensabat i ben encorbatat, segons el parentiu amb el difunt, havies d'ocupar el lloc que et pertocava en el rengle dels primers caps de dol, dels segons o dels tercers, fossis ric o fossis pobre. El dret no es cedia a ningú. «Vanitas vanitatis».

Quina diferència amb el que passa avui dia, que són comptades les persones que ni exterioritzen la seva pena vestint-se adequadament de dol!